

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) www.economy.nayka.com.ua | № 2, 2022 | 24.02.2022 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2022.2.3](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.2.3)

УДК 338

*Г. І. Купалова,
д. е. н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0003-4486-8349*

*Н. В. Гончаренко,
к. е. н., доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0003-3318-1277*

*Н. О. Коренева,
к. е. н., доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0001-6007-2506*

*Д. К. Маліновська,
к. е. н., Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0003-3373-947X*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФРАХТОВОЇ БІРЖІ ТА ЕЛЕМЕНТИ ФОРМУВАННЯ ЦІНИ НА НІЙ

*G. Kupolova
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

*N. Goncharenko
PhD in Economics, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

*N. Koreneva
PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

*D. Malinovska
PhD in Economics,
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

THEORETICAL ASPECTS OF THE FREIGHT EXCHANGE AND ELEMENTS OF PRICE FORMATION

Перевезення є одним з компонентів собівартості продукції підприємства і обрання оптимального варіанту є важливим етапом для ведення господарської діяльності. В ході проведеного аналізу, виявлено відсутність єдиного підходу для визначення поняття фрахтової біржі та запропоновано власне визначення. Фрахтова біржа дозволяє отримувати дані для аналізу наявних пропозицій та обрання найраціональнішої варіанту виходячи з власних потреб. Наведено індекси лондонської фрахтової біржі Baltic Exchange, що використовуються для

прогнозування ринкової ситуації на ринку. Розглянуто особливості функціонування фрахтової біржі для уникнення неочікуваних додаткових витрат. Однією з особливостей ціноутворення є наявність базової ставки та обов'язкових доплат, які не входять до ставки, але які будуть включені до кінцевої вартості перевезення.

Transportation is one of the components of the cost of production of the enterprise and the choice of the best option is an important step for doing business. After analysis, it was identified the lack of a unified approach to defining the concept of freight exchange, so we proposed our own definition. The term "freight" is most often used in the field of sea and air freight. Although the term land freight has appeared in world practice, in Ukraine for other types of transport, except air and sea transport, the term "rate" is usually used, which also means a fee for transportation.

Freight exchange allows to obtain data for the analysis of existing proposals and the choice of the most rational option based on their own needs. The indices of the London Baltic Exchange freight exchange, which are used to forecast the market situation, are given.

Depending on the type of transport used for transportation, there are features of pricing. For sea freight, it is usually appropriate to choose the appropriate vessel (or place on the ship) for the carriage of goods. That is, given the capacity of the ship, not all buyers need to rent a whole ship for transportation, but just rent a certain place on it. The cost varies depending on the location of the place on the ship. Also it is considered price features of the freight exchange to avoid unexpected additional costs are. One of the features of pricing is the availability of a base rate and mandatory surcharges, which are not included in the rate, but which will be included in the final cost of transportation. The standard components of the price are basic ocean freight (BAS), the bunker adjustment factor (BAF), the terminal handling charges (THC), the fee for documentation (DocsFee) and value added services (VAS).

Charter air transportation, which means non-scheduled air transportation carried out on the basis of a charter agreement (chartering), under which the air carrier provides the charterer or charterers for a fee a certain number of seats or the entire capacity of the aircraft for one or more flights to carry passengers, luggage, cargo or mail specified by the charterer. For this type of transportation all features of pricing are listed in agreement.

Ключові слова: *фрахтова біржа, вартість транспортування, собівартість, ціноутворення.*

Keywords: *freight exchange, transportation cost, cost, pricing.*

Постановка проблеми. Логістика є одним з ключових елементом економіки, який має місце на різних етапах виробничого процесу як всередині одного підприємства так і в обміні товарними цінностями в економіці в цілому. Ціноутворення на ринку перевезень є вкрай актуальним для підприємництва будь-якої галузі, адже підприємства стикаються з витратами на перевезення на різних етапах виробничої діяльності: на етапі доставки товарів від постачальників на підприємство та/або на етапі переміщення товарів всередині підприємства та/або доставки товарних цінностей вже до покупців. В результаті це має вплив на ціноутворення результату діяльності підприємства.

Розуміючи важливість ціноутворення на етапі продажу готової продукції покупцям, підприємці намагаються оптимізувати витрати на компоненти собівартості, зокрема і на перевезення. Фрахтова біржа виступає одним з ринкових механізмів ціноутворення на ринку перевезень. В Україні поки що відсутні вітчизняні фрахтові біржі, але вважаємо це питанням часу і подальшого напрямку розвитку біржової діяльності країни. Дослідження елементів ціноутворення на фрахтовій біржі дозволяє обрати найбільш оптимальний варіант для компанії і уникнути непередбачених витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До науковців, які досліджували питання біржової торгівлі можна віднести В. Берг, Дж.Лернер, Й.Шумпетер, Д.Базилевич, А. Савощенко, М. Солодий та інші. Проте питання фрахтової біржі та елементів вартості перевезення ще повноцінно не розкрито.

Виклад основного матеріалу. Проблематика дослідження дефініції «фрахтова біржа» визначається відсутністю законодавчої бази для функціонування такого виду бірж. Інформації про фрахтову біржу в літературі вітчизняних науковців є досить обмежена кількість, і ця інформація обмежується лише визначенням поняття даного

виду біржі. Так, наприклад, Віктор Базилевич, зокрема, зазначає, що «фрахтова біржа — постійно діючий ринок, на якому укладаються угоди щодо фрахтування та відфрахтування суден, де концентрується інформація про попит і пропозицію на тоннаж; рівень фрахтових ставок та умови договору фрахтування» [1, с.196].

Додаткових перепон дослідженню додають ототожнення понять «фрахтової біржі» з «транспортною біржою». Однією з передумов появи псевдосинонімів є те, що в англомовній літературі існує термін Freight exchange, який в більшості замість «фрахтова біржа» помилково перекладають як «біржа вантажів», яка, в свою чергу, перетворилась в «транспортну біржу». Аналогів «транспортній біржі» в англомовній літературі не існує.

Крім цього, поняття «транспортна біржа» також немає законодавчого фундаменту є суто «бізнесовим» терміном. Зазвичай під транспортною біржою розуміють «платформи для пошуку і розміщення пропозицій по вантажах та транспорту» [2, с.23].

Наявні транспортні біржі це, як правило, майданчики обміну інформації про вантажні автомобільні перевезення в межах України та країн Європи. Учасниками є експедитори, торгові компанії, дистрибутори, транспортні компанії, виробники, тощо. Предметом обговорення є товаро-експедиційні послуги. І, оскільки сфера цих послуг регламентується ЗУ «Про транспортно-експедиторську діяльність», то й діяльність цих транспортних бірж також підпадає під цій Закон.

На нашу думку, враховуючи теоретико-методологічну необхідність, існує потреба у власному визначенні «фрахтова біржа». Отже, фрахтова біржа – це організований постійно діючий ринок фрахту, метою діяльності якого є укладання угод (в тому числі й форвардних, ф'ючерсних) на фрахтування за визначених умов при наявності інформації про ставки перевезення та попит та пропозицію на фрахт, тощо.

В той же час в світовій практиці, фрахтові біржі функціонують так само як фондові, валютні, товарні та інші біржі. Основними світовими фрахтовими центрами є Лондон, Гамбург, Генуя, Токіо, Гонконг та Нью-Йорк. Найстаріша фрахтова біржа функціонує в Лондоні з 1744 року і має назву – Baltic Exchange.

Baltic Exchange досі має значний вплив на ринок фрахту, так як здійснює незалежне оцінювання морських перевезень за більш ніж 50 основних світових маршрутів. Щотижня для своїх членів, біржа формує звіт з даних про спотові ціни, високі/низькі ціни за попередні шість днів, наявність бункерів в чотирьох ключових бункерних центрах: Роттердамі, Сінгапурі, Х'юстоні та Фуджейрі та іншу інформацію. Крім цього біржа публікує кожного дня шість індексів:

- Baltic Dry Index (BDI)
- Baltic Capesize Index (BCI)
- Baltic Panamax Index (BPI)
- Baltic Supramax Index (BSI)
- Baltic Handysize Index (BHSI)
- Baltic International Tanker Routes (BITR)¹ [3]

Саме значення цих індексів закладаються у вартість фрахту для різних видів вантажу. Ця інформація використовується судновими брокерами, власниками транспортних засобів та операторами, трейдерами, фінансистами та фрахтувальниками як надійний і незалежний огляд ринків насипних, танкерних, газових, контейнерних та авіаційних вантажів.

Так, наприклад, значення індикатора Baltic Dry Index, який відслідковує коливання цін на морські перевезення насипних і навалочних вантажів, досяг одинадцятирічного максимуму 6 травня 2021, що привело до різкого зростання фрахту на морські перевезення по всьому світу без наявних інших додаткових передумов: «експерти обумовлюють це підвищенням попиту на сировину по всьому світу». [4]

Фрахтова біржа, як і інші біржі, містять інформацію про:

- ▶ попит на фрахт
- ▶ пропозицію на тоннаж;
- ▶ рівень фрахтових ставок;
- ▶ умови договору фрахтування.

Саме термін "фрахт" (нем. Fracht, англ. freight) вживається на означення як вантажу під контрактом перевезення, так і плати за перевезення вантажу водними шляхами або плати за використання суден протягом визначеного часу відповідно до умов угоди. Найчастіше дане поняття застосовується у сфері морських та авіа (англ. air freight) вантажоперевезень.

Хоча в світовій практиці з'явився термін land freight – фрахт для наземного транспорту, в Україні для інших типів транспорту, окрім авіа та морських перевезень, зазвичай використовують термін «ставка», що також означає плату за перевезення.

В залежності від виду транспорту, який використовується для перевезення, виділяють особливості ціноутворення.

Для морського фрахту зазвичай притаманним є вибір відповідного судна (або місця на кораблі) для перевезення вантажів. Тобто враховуючи вантажомісткість корабля, не всім покупцям необхідно орендувати цілий

¹ Baltic Exchange <https://www.balticexchange.com/en/data-services/market-information0/tools-for-shipping-investors-services.html>

корабель для перевезення, а достатньо лише орендувати певне місце на ньому. В залежності від розміщення місця на кораблі – змінюється і вартість.

За договором морського перевезення вантажу перевізник або фрахтівник зобов'язується перевезти доручений йому відправником вантаж з порту відправлення в порт призначення і видати його уповноваженій на одержання вантажу особі (одержувачу), а відправник або фрахтувальник зобов'язується сплатити за перевезення встановлену (плату (фрахт) [5]. Відповідно фрахтувальником і фрахтівником визнаються особи, що уклали між собою договір фрахтування судна (чартер).

Разом з тим, основними обов'язковими умовами, що визначаються окремо договором є:

- ▶ оплата страховки;
- ▶ розподіл витрат з організації доставки.
- ▶ відповідальність кожного учасника договірних відносин.

Ціна за перевезення товару складається з декількох елементів (рис.1). По-перше, це основна (базова) ставка фрахту, яка є власне платою за послуги перевезення, розмір якої залежить від багатьох факторів, проте до основних можна віднести:

- типу контейнера;
- розмір контейнера;
- розташування контейнера;
- швидкість перевезення;
- стан судна;
- порт відправлення;
- порт прибуття.

Рис. 1. Складові елементи вартості перевезення на фрахтовій біржі

Разом з основною ставкою фрахтувальник має сплатити ще й обов'язкові доплати. Виокремлення обов'язкових доплат в окремі складові ціни викликані тим, що судовласник не може передбачити на етапі укладання договору коливання цін на супутніх етапах доставки вантажу і у зв'язку з цим ризики значних змін розподіляються з замовником. Крім того, що це дозволяє розподілити ризики між замовником і виконавцем, дане ціноутворення є більш прозорим для замовника і дозволяє обирати на ринку виходячи з вартості самого перевезення (ігноруючи накладні витрати, розмір яких може ввести в оману на етапі прийняття рішення).

Наразі, є три основних види обов'язкових доплат:

– Паливна доплата, яка включає в себе зміни цін на масло та паливо, що використовується на кораблях. Зазвичай, ця доплата визначається на місячній основі, проте це може бути окремо визначено в договорі.

– У портах є присутня плата за термінальну обробку вантажу, що включає в себе перевезення вантажу на територію самого терміналу для подальшої обробки, безпосередню обробку і подальше перевезення товару до терміналу призначення. Для покриття цих витрат, встановлюється плата за термінальну обробку вантажу.

– Для завершення процедури доставки, необхідним є оформлення необхідних документів, що є третьою обов'язковою доплатою. Оформлення відповідних документів відбувається на підставі домовленостей з фрахтувальником та згідно з його інструкцій.

Також окремо виділяють вартість додаткових послуг, які можуть надаватися за окремим замовленням і не є обов'язковими. Ці послуги більше мають відношення до розширення послуг перевізника, який хоче задовольнити потреби замовника. Наприклад, до таких послуг можна віднести, дезінфекція або додаткове прибирання після попереднього перевезення, встановлення холодильної установки або додаткове опалення під час перевезення, тощо.

Окрім вище перелічених складових ціни за фрахт, на ціну також можуть впливати форс-мажорні ситуації та коливання світових тенденцій в сфері перевезень: «швидке відновлення попиту після світового локдауна, блокада портів та дефіцит контейнерів призвели до того, що за останній рік (2021 р.) середньосвітова вартість перевезення одного контейнера зросла на 370%. А на деяких популярних напрямках ціни зросли взагалі на 500%». [6]

Блокування Суецького каналу 29 березня 2021 року гігантським контейнеровозом Ever Given стало причиною масштабного транспортного колапсу: «тисячі його контейнерів не були вчасно доставлені отримувачам, а 422 вантажних суден опинилися в заторах по обидва боки цієї найважливішої водної артерії світової торгівлі». [8]

Всі ці вище перелічені причини призвели до зростання фрахту на 40 футовий контейнер – самий популярний вид контейнеру, рис. 2. Тенденція на графіку буде зберігатись і у 2022 році. Як зазначають експерти Xeneta, платформи для порівняльного аналізу ставок і аналізу ринку, «перші контракти на 2022 рік показали рекордно високі рівні фрахту». [8]

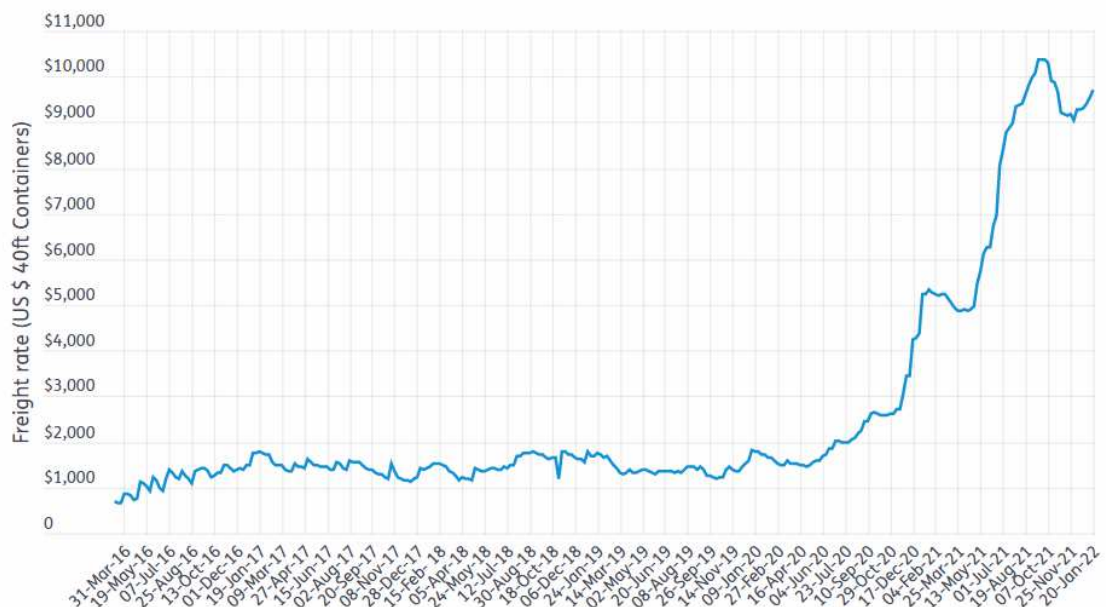

Рис. 2. Зростання ціни на 40-футовий контейнер 2016-2022 рр.

Джерело – Drewry Supply Chain Advisors. [9]

Через нестачу вільних контейнерів, збільшення тривалості морських перевезень, наступне після визволення з «полону» завантаження портів отримувачів виросли ціни на чартерні повітряні перевезення та залізничне перевезення.

Чартерне повітряне перевезення - нерегулярне повітряне перевезення, що здійснюється на підставі договору чартеру (фрахтування), за яким авіаперевізник надає фрахтівнику або фрахтівникам за плату визначену кількість місць або всю місткість повітряного судна на один або декілька рейсів для перевезення пасажирів, багажу, вантажу або пошти, що зазначені фрахтівником [10].

Основні пункти договору

- ▶ час і місце укладення договору;
- ▶ повне юридичне найменування сторін;
- ▶ назва й опис судна, його технічні та експлуатаційні дані (вантажопідйомність, вантажомісткість, швидкість тощо);
- ▶ право заміни спочатку зазначеного терміну;
- ▶ рід вантажу;
- ▶ місце навантаження і розвантаження;
- ▶ умови навантаження і розвантаження, у тому числі умови оплати демереджу — грошового відшкодування, що сплачується фрахтувальником судовласнику за простій судна під навантажувальними

роботами понад установлений у чартері термін, і диспачу — відшкодування, яке виплачується судновласником фрахтувальнику за дострокове завершення вантажних робіт і звільнення судна;

▶ порядок оплати фрахту (плата судновласникам за користування судном за певний час або плата за завантаження, перевезення і розвантаження товарних вантажів);

▶ термін подання судна, включаючи канцелінг — кінцевий термін подання судна під навантаження, при недотриманні якого фрахтувальник має право розірвати чартер;

▶ інші умови (льодове застереження, застереження за обставин непереборної сили тощо).

Висновки. У часи значної невизначеності, коли рух різних видів транспорту обмежено, більшість компаній змушено переглядати підхід до ланцюжка поставок і більше уваги приділяти складовим фрахту. За таких умов актуальним стає наявність фрахтової біржі на території України. Нинішнє законодавство України не регулює діяльність фрахтових бірж, що ускладнює їх появу. Разом з тим, розуміючи, що у компаній все частіше виникає потреба в плануванні своєї логістичної діяльності, було розглянуто елементи цін на перевезення на існуючих фрахтових біржах закордоном. Біржі відслідковують вартість перевезень та публікують індекси, наприклад Baltic Indexes, які використовуються при укладанні договорів для мінімізації ризиків втрат при значних коливаннях вартості перевезень.

Література.

1. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича.— 9-те вид., перероб. і доп. — К.:Знання-Прес, 2014. — 710 с.

2. Кушим Б., Сілантьєва Ю. Аналіз діяльності транспортних бірж в Україні // Транспортні системи та технології перевезень, № 17, 2019. С. 22–27.

3. Baltic Exchange <https://www.balticexchange.com/en/data-services/market-information0/tools-for-shipping-investors-services.html>

4. Ціни на морські перевезення злетіли до максимуму за 11 років// <https://www.epravda.com.ua/news/2021/05/6/673637/>

5. Кодекс торговельного мореплавства України: Кодекс України від 19.05.2011 № 3393-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Чому злетіли ціни на морські перевезення та як це позначиться на Україні / <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2021/08/30/677292>

7. У чому причини дефіциту сировини в світі? / <https://www.dw.com/uk/u-chomu-prychyny-defitsytu-syrovyny-v-sviti/a-57498915>

8. Рекордні ставки на морські перевезення вантажів зберуться і в 2022 році – аналітики // <https://ua.sudohodstvo.org/rekordni-stavky-na-morski-perevezennya-vantazhiv-zberezhuetsya-i-v-2022-roczni-analityky/>

9. World Container Index – Drewry Supply Chain Advisors// <https://infogram.com/world-container-index-1h17493095x14zj>

10. Повітряний кодекс України Кодекс України від 19.05.2011 № 3393-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text>

References.

1. *Ekonomichna teoriia: Politekonomiia: Pidruchnyk* [Economic Theory: Political Economy: Textbook], Ed. V.D. Basilevich., 9th ed., Znannia-Pris, 2014, Kyiv, Ukraine, P. 710.

2. Kushym, B. and Silantieva, Yu. (2019), “Analysis of the activity of transport exchanges in Ukraine”, *Transportni systemy ta tekhnologii perevezennya*, vol. 17, pp. 22–27.

3. Baltic Exchange, available at: <https://www.balticexchange.com/en/data-services/market-information0/tools-for-shipping-investors-services.html>

4. Prices for sea transportation have risen to a maximum in 11 years, available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/05/6/673637/> (Accessed 29 Jan 2022).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine “Code of Merchant Shipping of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 29 Jan 2022).

6. Why prices for sea transportation have soared and how it will affect Ukraine, available at: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2021/08/30/677292> (Accessed 29 Jan 2022).

7. What are the reasons for the shortage of raw materials in the world? available at: <https://www.dw.com/uk/u-chomu-prychyny-defitsytu-syrovyny-v-sviti/a-57498915> (Accessed 29 Jan 2022).

8. Record rates for sea freight will remain in 2022, available at: <https://ua.sudohodstvo.org/rekordni-stavky-na-morski-perevezennya-vantazhiv-zberezhuetsya-i-v-2022-roczni-analityky/> (Accessed 29 Jan 2022).

9. World Container Index – Drewry Supply Chain Advisors, available at: <https://infogram.com/world-container-index-1h17493095x14zj> (Accessed 29 Jan 2022).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine “Air Code of Ukraine Code of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text> (Accessed 29 Jan 2022).